

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕЙТИНГОВОЇ ОЦІНКИ ДІЯЛЬНОСТІ ТОВАРНИХ БІРЖ

ВІННИЧЕНКО О. В.

Харків

У міжнародній практиці існують різні підходи до методів рейтингової оцінки суб'єктів господарювання. Залежно від призначення існують методики рейтингової оцінки, орієнтовані на професійних учасників ринку (диференційовані), а також для широкого кола зацікавлених осіб (уніфіковані). За кордоном рейтингова оцінка діяльності різних учасників фінансового ринку має величезне значення і становить практичний інтерес; учасники самі надають необхідну інформацію рейтинговим агентствам.

Ситуація з рейтинговим оцінюванням діяльності господарюючих суб'єктів в Україні залишається на досить низькому рівні. Відповідно до постанови «Про рейтингову оцінку діяльності окремих галузей економіки» [1] під час проведення рейтингової оцінки суб'єктів господарювання здійснюється якісний і кількісний аналіз результатів фінансово-господарської діяльності.

Під біржовим рейтингом слід розуміти узагальнену оцінку діяльності товарних бірж, на основі якої стає можливим визначення місця конкретної біржі відносно інших товарних бірж

Особливістю українського біржового товарного ринку є, зокрема, кількість зареєстрованих бірж, причому цей показник постійно збільшується. Ще одна особливість – практично відсутня інформація, яка сто-

суються основної діяльності бірж. У даній ситуації як потенційні, так і реальні учасники біржових торгів не мають можливості отримувати об'єктивну інформацію про результати діяльності тієї або іншої товарної біржі.

Рейтингова оцінка й аналіз діяльності товарних бірж сприяють прийняттю обґрунтованих рішень щодо вибору клієнтом тієї або іншої товарної біржі. Для того щоб рейтингова оцінка діяльності товарних бірж могла бути використана, необхідно аби рейтингова інформація була доступною, оцінка здійснювалася періодично (через певні проміжки часу), інформація, використовувана при оцінці, була достовірною.

Рейтинг означає вирівнювання деяких одиниць у певному порядку відповідно до заздалегідь встановлених правил і критеріїв і дозволяє розташувати підібрані певним чином господарюючі суб'єкти в одному ряду на підставі значень деяких показників їхньої діяльності [2, с. 482].

Безліч об'єктів, які необхідно порівняти, тобто з'ясувати, які з них є найкращими, а які найгіршими. Результатом порівняння є або рейтинг – список об'єктів, упорядкованих відповідно до їхньої якості, або оцінка – набір чисел, де кожне вказує на якість об'єкта. Оцінка або рейтинг об'єктів називається інтегральним індикатором.

Методи отримання інтегрального індикатора поділяються на дві групи. Перша група методів дає точну оцінку кожного об'єкта, а друга присвоює йому порядковий номер (шкала рейтингу). Ці методи отримання інтегрального індикатора називаються методами «без вчителя», оскільки результат залежить лише від зібраних даних і застосованого методу. Найбільш відомими є такі методи: головних компонент, розшарування Парето, екстремального угруповання ознак та ін.

Експертні оцінки можуть підтверджувати або спростовувати інтегральні індикатори, отримані за допомогою методів «без вчителя».

Часто експерти, які добре розбираються в предметній області, бажають призначити оцінки об'єктів самостійно. Ці оцінки можуть бути трьох видів. По-перше, експерт може порівняти об'єкти або призначити, який об'єкт кращий, а який – гірший. По-друге, експерт може призначити оцінки в деякій зручній для нього шкалі, тобто точніше, ніж в попередній раз. Дані оцінки називаються оцінками в рангових шкалах. І по-третє, експерт може призначити оцінки з великою мірою точності. Ці оцінки виставлені в лінійних шкалах. Має сенс порівняти ці два набори оцінок і по можливості скоригувати або уточнити оцінки об'єктів. Таке уточнення називається узгодженням експертних оцінок.

Також експерт може самостійно призначити ваги показників. Користуючись цими вагами, стає можливим здійснення оцінки об'єктів. Експерт дає оцінку об'єктів і по ній обчислюється вага показників. Існують спеціальні методи узгодження експертних оцінок, виставлені в рангових і лінійних шкалах. У результаті отримуємо, по-перше, точні оцінки об'єктів; по-друге, обґрунтовані оцінки об'єктів, тобто ми знатимемо, який показник який вплив здійснив на інтегральний індикатор – так ми пояснимо оцінку по вагах експертів. І, по-третє, отримуємо ваги показників, які можуть бути використані для подальшого обчислення інтегрального індикатора.

Методи побудови інтегральних індикаторів із залученням експертних оцінок і без них використовувалися для вирішення різних економічних, соціологічних та екологічних завдань.

До широко використовуваних форм інтегрального показника якості відносяться:

1) *адитивна*:

$$I_n = \sum_{i=1}^n g_i A_i, \quad (1)$$

де g_i – коефіцієнт вагомості i -го параметра;

A_i – показник якості за i -м параметром;

n – число параметрів, за якими здійснюється порівняння;

2) *мультиплікативна*:

$$I_n = \prod_{i=1}^n A_i^{g_i}. \quad (2)$$

До недоліків адитивної форми відноситься можливість «компенсації» рівня якості одних параметрів за рахунок інших та виникнення ситуації значущості інтегрального показника якості при нульовому значенні параметрів. У цьому сенсі мультиплікативна форма має перевагу і легко перетворюється в адитивну простим логарифмуванням.

Для побудови інтегральних індикаторів необхідно зібрати дані про кожен з об'єктів. Для цього визначається список показників або ознак, за якими можна оцінити кожен з об'єктів. Отримана в результаті збору інформації таблиця називається таблицею «об'єкт-ознака».

Сучасні вітчизняні методики рейтингової оцінки поділяються на: номерні, бальні, регресійні, індексні [3]. Номерні методики передбачають присвоєння певного місця в рейтингу по кожному показнику, які розраховуються. Номерною методикою не передбачається інтеграція сукупності показників в єдиний рейтинговий показник. Бальні методики дають можливість отримати інтегральну оцінку фінансового стану оцінюваного підприємства в балах. Кожному показнику присвоюється певний бал, а бальна шкала визначається експертами. Регресійна методика передбачає виділення деякої сукупності об'єктів дослідження, розрахунок факторних показників по кожному досліджуваному об'єкту і середніх із сукупності. Узагальнені показники розраховуються у вигляді співвідношення показників окремих об'єктів до середнього значення з сукупності. У регресійній моделі використовується кореляційно-регресійний аналіз для визначення взаємозв'язку між результатами діяльності досліджуваних об'єктів і чинниками, які їх визначають. Індексний метод передбачає два рівні розрахунків – параметричних коефіцієнтів і узагальненого індексу.

На думку Р. О. Костирка [4] огляд і аналіз існуючих методик щодо проведення рейтингової оцінки дають можливість виявити ряд проблем, безпосередньо пов'язаних з проведенням рейтингу:

- ✦ відсутність єдиної методології рейтингової оцінки;
- ✦ складність формування інформаційної бази в умовах непрозорості фінансового ринку і невизначеності зовнішнього середовища;

- ✦ неможливість застосування зарубіжного підходу до рейтингової оцінки, яка відрізняється формами і вмістом інформації, що представляється, і не враховує специфіки розвитку ринкових відносин в Україні.

У даний час існує рейтингова оцінка діяльності товарних бірж, яку здійснює асоціація «Союз бірж України». Починаючи з 2000 року проводиться рейтингова оцінка діяльності бірж, до 2002 року основним критерієм при визначенні рейтингового місця тієї або іншої біржі була кількість укладених контрактів, а починаючи з 2002 року, критерієм є вартість укладених контрактів.

Існуюча оцінка має ряд недоліків: рейтингова інформація орієнтована лише на самі біржі; використовуються два показники, але при цьому в рейтингу розраховується кожен показник окремо і як результат – два окремих рейтинги товарних бірж за вартістю контрактів та за кількістю. Це обмежує можливість використання даного рейтингу на практиці. Недоліки існуючої процедури рейтингування, вказують на необхідність подальшого розвитку й удосконалення рейтингової оцінки діяльності товарних бірж.

Незважаючи на актуальність і необхідність проведення рейтингової оцінки діяльності товарних бірж, виникає цілий ряд проблем, безпосередньо пов'язаних з процедурою рейтингування. Це в першу чергу стосується вибору чинників і набору показників для рейтингу. Вибір показників, на основі яких здійснюється рейтингова оцінка, є одним із спірних питань при складанні рейтингу.

Жодна з існуючих методик не може бути повною мірою використана для визначення рейтингу товарної біржі. Кожна з існуючих методик має свій набір показників для оцінки рейтингової позиції. В основі більшості існуючих методик лежить аналіз фінансово-господарських показників діяльності організації на основі різних коефіцієнтів [5, 6, 7].

Аналізуючи ситуацію, пов'язану з рейтинговою оцінкою діяльності товарних бірж, необхідно враховувати ряд проблем:

- ✦ відсутність єдиної методики здійснення рейтингової оцінки діяльності товарних бірж;
- ✦ відсутність єдиного набору показників для рейтингової оцінки;
- ✦ відсутність достовірної і точної інформації про діяльність товарних бірж, яка могла б лежати в основі рейтингової оцінки;
- ✦ нерозвиненість інфраструктури біржового товарного ринку.

Необхідність здійснення рейтингової оцінки діяльності товарних бірж обумовлена такими чинниками: 1) для самих бірж рейтинг – це: а) показник, який характеризує роботу біржі і показує її конкурентний статус; б) престиж і репутація на ринку; в) залучення інвестицій; 2) для клієнта – це можливість прийняття обґрунтованого рішення при виборі товарної біржі.

Отже достовірна та об'єктивна інформація – це один з важливіших ресурсів сучасної економіки. Найпростіший засіб отримання інформації про діяльність

учасників ринку – це рейтингова оцінка. Враховуючи велику кількість бірж та практичну відсутність інформації щодо діяльності кожної з них окремо, постає питання про необхідність розробки та впровадження рейтингового оцінювання діяльності товарних бірж. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Про рейтингову оцінку діяльності окремих галузей економіки [Електронний ресурс]: постанова ВВР від 12.04.2003 р.– Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>
2. **Бланк И. А.** Управление формированием капитала / И. А. Бланк.– К. : Ника-Центр, 2000.– 512 с.
3. **Батковський В. А.** Рейтингова оцінка діяльності банків / В. А. Батковський // Фінанси України.– 2004.– № 5.– С. 145 – 150.
4. **Костирко Р. О.** Фінансовий аналіз : навч. посібник / Р. О. Костирко.– Х. : Фактор, 2007.– 784 с.
5. **Ковалев В. В.** Финансовый анализ : методы и процедуры / В. В. Ковалев.– М. : Финансы и статистика, 2002.– 506 с.
6. **Саати Т.** Принятие решений. Метод анализа иерархий : [пер. с англ.] / Т. Саати.– М. : Радио и связь, 1993.– 320 с.
7. **Савицкая Г. В.** Анализ хозяйственной деятельности предприятия / Г. В. Савицкая.– Минск : Новое знание, 2002.– 704 с.